

„Csengery Antalnak nem halljuk neszét...”

Samu Nagy Dániel: *A háttérember. Csengery Antal politikai és közéleti pályája*. Országház Kiadó, Budapest, 2022. 690 oldal.

„19. századi történelmünk bővelkedik kiemelkedő tevékenységet kifejtő, nagy hatású politikusokban és gondolkodókban, érthető tehát, hogy az utókor figyelme elsősorban rájuk irányult az elmúlt bő egy évszázadban. Mellettük azonban – méltatlanul – háttérbe szorultak olyan komoly életművet hátra hagyó közéleti szereplők, akiket saját korukban elismertek és megbecsültek, de a korszak alakítására, formálására gyakorolt hatásuk kétségtelenül nem mérhető Kossuth Lajos, Széchenyi István gróf vagy Deák Ferenc tevékenységéhez. Csengery Antal minden bizonnyal közéjük tartozik” – olvasható a kötet hátsó borítóján a szerző, Samu Nagy Dániel ajánlásában, aki az Országgyűlés Hivatala Közgyűjteményi és Közművelődési Igazgatóságának kutató munkatársa.¹ Csengery Antal életpályája ugyanakkor mégsem egy „másodvonalbeli” politikus „képességeit” mutatja, hanem ellenkezőleg, éppen a kiegyezésben és a dualizmus rendszerének létrejöttében – Deák Ferenc, gróf Lónyai Menyhért és id. gróf Andrássy Gyula mellett – játszott megkerülhetetlen szerepét, azaz a szer-teágazó karrierének méltán csúcsaként értékelhető időszakra beérett polihisztóri szintű tehetséggel és tekintéllyel bíró befolyásos személyét. Csengery Antalról már rendelkezésre állt egy inkább akadémikusi pályájára koncentráló részleges életrajz,² tehát habár nem előzmények nélküli vállalkozásról van szó, mindenképpen aktuális témaválasztásnak kell tekinteni életének egy, a korárbibinál sokkal teljesebb biográfiában való feldolgozását. A következőkben a róla készült impozáns méretű, összesen mintegy 690 oldalt kitevő legújabb biográfia rövid áttekintésére vállalkozunk, ami a kötet terjedelme miatt tematikusan, néhány, a recezens figyelmét megragadó észrevételben kerül összegzésre.

A külső tulajdonságokat tekintve vaskos kötet jó minőségben, keményborítós kötésben készült az Országház Kiadó gondozásában az *Országgyűlési értekezések* című sorozatba illeszkedő külső és belső dizájnnal. A borítón Csengery Antal teljes alakos fotóportréja látható. A kötet komoly mérete – ti. vastagsága és súlya – ugyan első pillantásra – a szó szoros értelmében – nehéz olvasmányt ígér, mégis a nagy terjedelmű szöveg azontúl, hogy hatalmas információmennyiséget közvetít, rendkívül könnyed

¹ A kötetről készült már ismertetés: Bodnár Krisztián 2023: Samu Nagy Dániel: *A háttérember. Csengery Antal politikai és közéleti pályája*. *Debreceni Szemle* (31.) 4. 480–482., valamint a kézirat elkészítése után: Cieger András 2024: Samu Nagy Dániel: *A háttérember. Csengery Antal politikai és közéleti pályája*. Országház Könyvkiadó, Budapest. 2022. 690 oldal. *Századok* (158.) 1. 184–186.

² Szántó György Tibor 1984: *Csengery Antal*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

és olvasmányos stílusban teszi azt, habár tudományos történelmi munkáról van szó. Ezt támogatja a munka szerkezete is, ami alapvetően horizontális vagy lineáris megközelítésű, így jól áttekinthető is.

Az életrajzi kötet egy rövid, Csengery Antal pályáját összegző előszóval (11–13) indul, ami egyúttal vázlatos forráskritikai és historiográfiai bevezetőként is szolgál. Ezután három nagy szakaszra osztva bontakozik ki az olvasó előtt Csengery élete, mely szakaszok időbeli kerete egybeesik a 19. századi magyar történelem három klasszikus időszakával: (1) Csengery családi háttere, gyermek- és ifjúkora, valamint reformkori publicistai és 1848–1849-es tevékenysége (1822–1849) (15–93); (2) a neoabszolutizmus évei alatti közéleti szerepvállalása és a kiegyezéshez vezető útban való részvétele (1850–1867) (95–386); (3) a dualizmus rendszerének megszilárdítása és politikai-közéleti pályája haláláig (1867–1880), kitekintéssel örökségére és leszármazottjaira, valamint a ma Almássy téren álló szobrára és a Csengery Antal-díjra (387–645). Mindhárom rész három, négy és öt lineárisan elhelyezkedő alfejezetre, azokon belül pedig több kisebb, váltakozó terjedelmű fejezetre tagolódik, ahol elsődlegesen még mindig a horizontális szemlélet a döntő, viszont megjelennek rövid vertikális egységek is, például parallel kronológia esetén. A szerző láthatóan erősen törekedett a kronologikus szemlélet érvényesítésére a rendkívül részletgazdag életrajz összeállításakor, ami a sokszínű Csengery-karrier megértését egyúttal nehezíti is, már amennyiben az olvasó szeretné megismerni Csengery Antalt úgy, mint az újságíró, mint az akadémikust, mint a politikust, esetleg mint a magánembert a korszakról alkotott jelenlegi történelmi tudásunk ismeretanyagába ágyazva, egyúttal ezt a tudást – amit itt talán akár a *historical agency* fogalmával is jellemezhetnénk – árnyalva.

Csak a leglényegesebbnek vélt dolgokat kiemelve, itt-ott megjegyzésekkel kiegészítve néhány életrajzi elem kerül megemlítésre az alábbiakban a már említett szubjektív tematika mentén:

(1) Ugyan Csengery sajtótörténelmi jelentőségű reformkori munkásságáról már készült monografikus összegzés,³ jelen életrajz viszont az egész életpályájára kiterjeszti a gazdag sajtószervezői és újságírói életmű bemutatását az aktuális személyes motivációk és politikai-gazdasági-társadalmi lehetőségek, vagy pontosabban fogalmazva a szubjektum és struktúra viszonyában. Ennek keretében értelmezhető nemcsak politikai hatásgyakorlásának egy része, hanem a kritikus attitűdje is, ami politikamentes műkritikáiban és tudományos recenzióiban is rendre megjelent, amit így foglal össze találóan Samu Nagy

³ Gábori Kovács József 2016: *A centralista Pesti Hirlap politikai stratégiái 1844–1847*. Budapest. Némileg bővebben tárgyalja ugyanezt a témát a szerző a PhD-disszertációjában: Kovács József 2013: *Egységtől egységig. Csengery Antal és a centralista Pesti Hirlap szerepe az Ellenzéki Párt megszervezésében. (Tanulmány)*. I. kötet. Miskolci Egyetem BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola, Textológiai program, Miskolc.

Dániel: „Szeretett kritikát írni, magasabb rendű célok és eszmék kérlelhetetlen képviselőjeként ítélkezni az »eltévelyedett« művész vagy tudós felett. Ezzel viszont ellenségeket is szerzett magának” (196).

(2) Tudományos pályáját tekintve – ami újságírói munkásságával is szorosan összefüggött – mindenekelőtt a romantika bírálását kell kiemelni mind a színikritikáját, mind a történettudományi recenzióit illetően. Rendhagyónak tekinthető akadémiai székfoglalója – ami Ipolyi Arnoldddal (1823–1886) való tudományos vitává kerekedett (153–157) – jó példa történelemszemléletére, ami úgy tűnik, hogy a pozitívizmus és historizmus szempontjaihoz állt a legközelebb; ugyanakkor az angol nemzeti liberális romantikus (whig) történetírás egyik legolvasottabb alakjának, Thomas Babington Macaulaynak (1800–1859) munkáit nemcsak olvasta, hanem az Anglia történetét feldolgozó művének egy részét le is fordította. Ahogy Samu Nagy Dániel is utal rá, az motiválta Csengeryt a fordításra, hogy aktuálisnak érezte az angol polgári forradalom magyar viszonyokra való alkalmazását (98). Ugyanakkor a történelmet politikai segédtudománynak tartotta, illetve akkor vélte fontosnak, amennyiben a jelenben hasznosítható tanulság vonható le a múltból (98). Ugyancsak jelentősek Csengery korának kiemelkedő személyeiről készített jellemrajzai, amelyek szintén az angol romantikus történetírásban, nevezetesen Carlyle és Macaulay biográfiai esszéiben – melyek fontossága abban állt, hogy az igazi történetírás kiemelkedő személyiségek tetteinek megörökítésével érhető el, ami a múlt iránti lelkesedést generálja – gyökereztek műfajilag. Ugyanakkor eredeti eredményeket felmutató valós történelmi tevékenységet nem fejtett ki pályája során. De ugyancsak fontos adalékul szolgál tudományos tevékenységének részeként a történelemtanári, illetve botanikus oktatói és publikációs tevékenysége, amire kiter a biográfia. Tanári tapasztalatai pedig politikusként is visszaköszöntek később az oktatásügy kapcsán, amikor a polgári iskolák iskolarendszerbe való integrációját kerestülvitte, de módszertani kérdésekben is megnyilvánult, tehát fontos neveléstörténeti jelentősége is van személyének. Akadémiai munkájában alelnökként a pénzügyi és kiadói – konkrétan a Könyvkiadó Bizottság és Hivatal megalapításával – feladatokkal foglalkozott, mellette pedig a történettudományi és statisztikai bizottság munkájába is bekapcsolódott. Meg kell említeni, hogy az Akadémia feladatának tekintette a tudomány képviselője mellett a tudós tehetségek támogatását, a tudományos ismeretszerzést és ismeretterjesztést.

(3) Politikusi karrierjét is a sokrétű feladatvégzés jellemezte, ezért megválasztott képviselőházi tagként – Biharban (1861, 1865), majd a dualizmus idején Nagykanizsán (1869, 1872, 1875, 1878) – sosem vállalt kormányzati pozíciót, viszont a dualizmus rendszerének megszervezésében és működtetésében fontos

szerepe volt. A 67-es, majd 15-ös bizottság munkájában Deák Ferenc jobbkezeként vett részt a majdani 1867:XII. tc. kidolgozásában, majd kodifikációjában, törvényjavaslatként való betervezésében és előadásában, de a sajtóban is érvelt a kiegyezés mellett. A kiegyezésben játszott szerepével egyébként tisztában volt, amire vonatkozóan Pulszky Ferenc visszaemlékezéséből idéz a szerző is: „végre Csengery is nem egyszer adta értésünkre, hogy a kiegyezés szellemi atyja senki egyéb, mint ő” (351). A kötetben részletesen olvashatunk nemcsak a kiegyezési törvény születéséről, hanem a delegáció intézményének megszervezéséről, a horvát kiegyezésről, valamint a már említett polgári iskolatípus törvénybe iktatásáról is Csengery szempontjából, melyek mindegyikében elvülhetetlen szerepe volt. Sőt, az 1870-es években az oktatás szívügyévé vált. Ezen túl a pénzügyi bizottság és a delegációk munkájában haláláig folyamatosan számítottak rá. Úgy tűnik, hogy tekintélye szinte megkérdőjelezhetetlen volt, bár Deák visszavonulása után voltak olyan felhangok, melyek ezt próbálták kikezdeni, mivel sosem volt „reflektorfényben, nem szerepel, mégis nagy befolyása van a politikai döntéshozatalra” (584). Különösen Krátky János újságírói kritikája volt erős, aki „hallgatagnak, számítóknak, alattomosnak tartotta Csengeryt” (584), de a kötet idézi Asbóth János nem minden alapot nélkülöző – például a sértődékenységet vagy tekintélyföltést illető – bírálatát is (584–585), melyben egy kvázi mindenhol jelenlévő középserű másodhegedűsnek festette le Csengeryt.

(4) A magánéletére vonatkozóan nemcsak családi életébe – úgymint házastársi levelezések, gyermekek nevelése és egészsége, ajándékozások, családi események – kapunk betekintést, hanem Samu Nagy Dániel figyelme kiterjedt a napirend és a lakókörnyezet, valamint a kötetben sokat emlegetett városligeti nyaraló bemutatására is, ahol Csengery hobbijának, a kertészkedésnek hódolhatott; de befektetési ingatlanvásárlásáról és annak feltételezett hátteréről is olvashatunk. Általában a magánéletet tárgyaló fejezetekben kapunk információt a korszak jeles alakjaival ápolts kapcsolatairól is, mint például Deák Ferenc vagy Arany János, de más összefüggésekben olyan részletkérdéseket is említ, mint a delegáció tagjaként Bécsben tartózkodó Csengery véleménye a orosz és drága szállodai körülményekről. Csengery jellemének bemutatására kortársi vélemények ütköztetésével is találkozhatunk a kötetben (381, 585). A szöveg többször tájékoztat egészségi állapotának alakulásáról is – nemcsak fizikai, hanem mentális értelemben is –, mint például az 1878. évi választásokkal kapcsolatban: „Ezen utolsó, szenvedélyektől mentes választási beszéde már egy fáradt, beteg ember munkája” (615).

A kötet egészére elmondható, hogy jó arányban tárgyalja a szubjektum és a struktúra viszonyát, a redukáló alcíme ellenére egy inkább totálisnak tekinthető és egységesnek mondható biográfia keretében. Vagyis a teljes életút ábrázolására történik kísérlet

elsősorban a politikai és közéleti pályára redukálva a vizsgálódást úgy, hogy jellemzően inkább Csengery felől közelít meg kérdéseket, vagy rövid köztörténeti felvezető után Csengery szerepére kerül a fókusz, és a magánélet vagy kortársi vélemény bemutatása sem marad el eközben. A kapcsolati háló felrajzolásának egyik eszköze az életpálya adott pontján megjelenő személyek rövid, kvázi szócikkszerű bemutatása (81–82, 153–154) a könyvben. A reziliencia jól kirajzolódik az 1848–1849-es eseményeket követő időszak megrajzolásakor. De ugyanígy bepillantást kaphatunk a személyiség és karrier viszonyába is, ami az egész kötetben kontinuus módon jelen van minimum a rendkívüli munkabírás megjelenésével; ugyanakkor szinte minden rész alfejezetében helyet kap olyan harmadik címmélységű fejezet, amely kimondottan a magánéletre helyezi a fókuszot.

A biográfiában elképesztő mennyiségű, – amennyiben helyes a kalkulációnk – összesen 3488 lábjegyzet szerepel, melyek döntő többsége forrásokra, illetve szakirodalomra való hivatkozást tartalmaz, kevés kivétellel magyarázó jegyzet. A kötet végén található Függelékben (647–690) kapott helyet egy rövid rövidítésjegyzék (649), 23,5 oldalon felsorolt forrás és szakirodalom (649–673), valamint a képek jegyzéke (674–677) és névmutató (678–690), ami a hivatkozott kötetek szerzőinek neveit is tartalmazza.

Érdeemes még röviden néhány építő kritikai megjegyzést vagy ötletet említeni, melyek egyikének hiánya sem von le semmit a kötet hiánypótló jelentőségéből és tudományos értékéből.

(1) Egy ilyen volumenű munka mindenképpen megérdemelt volna egy komolyabb módszertani bevezetőt. A kötet címe ugyan jelzi, hogy politikai és közéleti pálya áttekintésére lehet számítani olvasáskor, amit az előszó ezzel egészít ki: „Teljes életrajzot adunk, Csengery közéleti tevékenységei mellett betekintést nyújtva a családi és társas életének eseményeibe is. A teljesség kedvéért, illetve Csengery alaposabb megismeréséhez hozzájárul továbbá, hogy a vele és munkáival kapcsolatos kritikai hangok is helyet kapnak, hiszen a kortársak körében sem övezte minden lépését osztatlan elismerés” (12). Viszont nincs definiálva az, hogy mit ért a szerző teljes életrajz alatt. Szükséges lenne pontosítani minden történeti életrajzi munka elején, hogy mi a redukció módszere, azaz a forrásadottságok milyen felbontásban, milyen megközelítésben, illetve milyen viszonyrendszerek vizsgálatát teszik lehetővé, ugyanis a történeti biográfia természete, konkrétan műfaji komplexitása kivétel nélkül megköveteli a biográfiai témát illető történeti vizsgálat alapvetéseinek minimum rövid tisztázását, azaz hogy milyen minőségben, sőt egyáltalán megírható-e az adott biográfia,⁴ ami végső soron az egyéni sors rekonstrukciójának egy aspektusa-

⁴Levi, Giovanni 2000: Az életrajz hasznáról. *Korall* (1.) 2. 82.

ként is tekinthető.⁵ A szerzői módszertant jobb híján a kötet olvasásából lehet rekonstruálni ebben az esetben.

(2) A kötet egy alaposan feltárt és szerteágazó kapcsolati hálót tartalmaz, amit viszont nem könnyű elsőre rendszerezni, még a már említett rövid, betoldott életrajzok ellenére sem. Erre vonatkozóan érdemes lett volna kísérleti jelleggel elgondolkodni a digitális történetírás hálózatelemzési és adatvizualizációs eljárásainak alkalmazásán, még ha csak néhány illusztráció és rövid megállapítás erejéig is.⁶ Ebbe akár Csengery Antal publikációs tevékenységének kvantitatív elemzését is be lehetett volna vonni. Ez újabb szempontból világíthatta volna meg a teljes életművét.

A kötet legfőbb érdeme, hogy hiánypótló, mely Csengery Antal életét nemcsak korának történelmébe ágyazva mutatja be, hanem nagyban árnyalja is a rendszerváltásokon átívelő pályafutás hatásait, kiemelve korának fontos eseményeiben és általában közéletében játszott szerepét, miközben a jelleméről is képet alkothatunk. A forrásadottságoknak megfelelő rendkívül alapos és közérthető összefoglalás, monumentális munka, ami egyúttal „olvastatja is magát”. Csengeryt illetően összességében egy sokoldalú, módszeres és inkább rideg, zárkózott személyiség rajzolódik ki a kötetből, aki a szereplést csak eszköznek és nem népszerűsítőnek tekintette, átlagon felüli munkabírását pedig konkrét és maradandó célok szolgálatába állította, melyeket komolyan igyekezett is elérni. Ugyanakkor úgy tűnik, hogy nem szerette, ha nem fogadják el javaslatait, kioktatásra hajlamos viselkedésű volt, sok esetben meg volt győződve kizárólagos igazáról, így a kritikát is nehezen viselte, és valóban meglévő tekintélyét féltette. Ehhez viszont a tehetséggondozáshoz kapcsolódó szociális érzékenység is társult. Elsőre távolságtartó figurának tűnik, aki ugyanakkor maga köré vonzotta korának jeles személyeit, akikkel gyümölcsöző kapcsolatot ápolt, de a baráti társaságon kívül nem tárulkozott ki.

A szerző előszóban olvasható szándéka (12) teljesülni látszik a kötetben, hiszen egy olyan teljes (12) és részletes (13) életrajzot olvashatunk Csengery Antalról, akinek közéleti pályafutása mellett a családi és társasági életébe, illetve kritikai felhangok által kísért munkásságába is betekintést nyerhet az olvasó, kiemelve a kiegyezés, az oktatásügy és az Akadémia kérdését, de hasonlóan fontosnak tartva reformkori centralista törekvéseit vagy az abszolutizmus korában a reformgondolatok ébren tartását. Ez Csengery Antalt a történelmi tudásunkat illetően minden bizonnyal visszahelyezi korának tekintélyes politikusai sorába, ezzel érthetőbbé téve a korszakot. Ezért feltétlenül ajánlott olvasmány a 19. századi magyar történelmet tanulmányozók számára

⁵ Gueniffey, Patrice 2000: A biográfia a megújuló politikatörténetben. *Aetas* (15.) 3. 149.

⁶ Erre vonatkozóan szempontokat közöl Rab Virág 2017: A szociális hálózatba ágyazott életrajz – Hegedűs Lóránt példáján. In Vonyó József (szerk.): *Személyiség és történelem. A történelmi személyiség. A történelmi életrajz módszertani kérdései*. Pécs–Budapest. 492–510.

Samu Nagy Dániel: *A háttérember. Csengery Antal politikai és közéleti pályája.*

– kiemelve a politika-, eszme-, sajtó- és neveléstörténetet –, de olvasmányossága miatt azoknak is, akik egyszerűen szeretnék egy sodró lendületű, mégis tudományos igényességű életrajzot olvasni. A terjedelem ne riasszon el senkit!

BERDE IMRE